

Л і т е р а т у р а :

1. *Волинська Л. В.* Проблеми підготовки вчителя-предметника в світлі поглядів Д. Ф. Ніколенка // Психологія. Збірник наукових прць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова. Випуск4(7)Д999. – С. 84-91.
2. *Карпенко О. Г.* Соціальний працівник: деякі аспекти професійної підготовки. – К.: Держ.ін-т розвитку сім'ї та молоді, 2007. – 144 с.
3. *Коваль Л. Г., Зверєва І. Д., Хлеб'як С. Р.* Соціальна педагогіка / Соціальна робота: Навч. посібник. – К.: ІЗМН, 1997.
4. *Коробка Л. М., Данильченко Н. О.* Самопізнання та саморозвиток майбутніх соціальних педагогів у процесі формування психологічної готовності до професійної діяльності // Вісник Харківського Національного Університету ім. В. Н. Каразіна. – 2003. – № 599. – С. 169.
5. *Климов Е. А.* Психология профессионала. – М., 1996. – 400 с.
6. *Климов Е. А.* Психология профессионального самоопределения. – Ростов н/Д, 1996. – 512 с.
7. *Моляко В. О.* Психологічна готовність до творчої праці. – К., 1989. – 48 с.
8. Подготовка социальных педагогов и социальных работников. – Минск, 1999. – 253 с. – С. 203.

Коленіченко Т. І.

**ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ**

А н н о т а ц і я

В данній статтє рассматриваются требования к социальному работнику при работе с людьми пожилого возраста. Анализируются особенности работы социального работника в условиях геронтологического пансионата.

Збільшення частки населення людей похилого віку вимагає перегляд проблеми пов'язаної із задоволенням потреб цієї когорти населення. Організація допомоги, яка ґрунтується на збереженні та зміцненні їх здоров'я не має обмежуватися тільки медичним характером, а повинна носити комплексний соціально-медичний характер. Важко не погодитись з Д. Чеботаревим, який підкреслював, що медичне і соціальне обслуговування повинні бути побудовані за єдиною системою, яка не дивлячись на різні форми допомоги досягнула би єдиної мети – збереження фізичного та психічного здоров'я людини літнього віку [2].

Основою для інтеграції знань з проблем старіння виступають наукові праці вітчизняних та зарубіжних дослідників з різних галузей науки. Філософські аспекти старіння, старості та довголіття аналізуються у працях І. Давидовського, В. Нікітіна, В. Фролькіса, Д. Чеботарьова, В. Альперовича. Соціальних аспекти старіння

досліджували А. Богомолець, А. Нагорний, М. Бедний, В. Микитенко, Н. Сачук, Б. Урланіс, Н. Паніна та ін. Проблема старіння з психологічної точки зору досліджується у працях Л. Анциферової, О. Краснової, І. Лотової, О. Молчанової, К. Рощак, Н. Шахматова та ін.

Соціальному забезпеченню старих людей присвячені роботи В. Андрєєва, В. Ачаркіна, А. Карцхія, А. Козлова, М. Ланцевої, Я. Фогель та ін. Питання професійної працездатності, профілактики передчасного старіння трудової реабілітації знайшли своє висвітлення у роботах А. Дискіна, В. Крижанівської, І. Кулак, І. Лихнецької, Є. Стеженської та ін.

Аналіз робіт з проблеми старіння засвідчує, що даний науковий напрямок не є досить вивченим і вимагає подальшого дослідження.

Мета нашої статті полягає у аналізі вимог, які ставлять перед собою соціальні працівники для роботи з людьми похилого віку та визначення особливостей соціальної роботи зі старими людьми в умовах гереатричного пансіонату.

Важливим аспектом у роботі соціального працівника в гереатричному пансіонаті є здатність допомогти людині похилого віку пристосуватися до нових умов, в які вона потрапляє. Рішення про перехід до пансіонату людина приймає під впливом як об'єктивних так і суб'єктивних причин. Це має відношення до людей, які живуть одні чи в сім'ї родичів. Рішення перейти до будинку людей похилого віку приймається тоді, коли людина зіштовхується зі складностями при обслуговуванні самої себе. Страх перед ще більшою фізичною неспроможністю сприяє прийняттю подібного рішення. Причини потрапляння в будинки інтернати бувають різні. В одному випадку це результат альтруїстичної установки старої людини, бажання надати молодим членам сім'ї звільнитися від труднощів, пов'язаних з опікою, в іншому випадку це результат поганих відносин з рідними людьми. В широкому сенсі це всі люди похилого віку, які нездатні адаптуватися до нових умов життя в сім'ї та вибрали соціальну допомогу та опіку як новий образ життя в старості. Переселення в будинок інтернатного типу означає втрату соціального статусу та остаточний розрив зі своїм соціальним та побутовим середовищем.

Коли людина потрапляє до пансіонату перше, що робиться це з'ясовується її психічний стан. Існують чи не існують порушення психіки є одним із головних аспектів, який визначає диференціюючий підхід до організації життєвого устрою людей. Головна задача будинків для людей похилого віку це забезпечення психічно здорових людей лише частково. Проблема їх адаптації переплітається з проблемою адаптації людей похилого віку з клінічними формами психічних захворювань.

Потрапляючи до будинків інтернатного типу людина стикається з цілим рядом проблем. Найголовніша – це прийняти устрій та правила нового дому, налагодити стосунками з її оточуючими людьми. Успішна адаптація в нових умовах пов'язана з

успішністю прийняття стереотипів нової групи. При цьому процеси групової ідентифікації та засвоєння групових стереотипів йдуть паралельно та обумовлюють один одного, тобто стереотипи починають засвоюватися в тому випадку, якщо людини ідентифікує себе з групою, та певної мірою відчуває себе її членом. Тому доречним, на наш погляд, є розгляд взаємодії індивідів у неформально існуючій групі. При входженні в групу важливим для успішної адаптації є усвідомлення належності себе до цієї групи, формування усвідомлення почуття “ми”, що і буде засвідчувати належність до певної групи. Важливим фактором від якого залежить функціонування групи – система комунікацій, що складається між учасниками групи. Спілкування є важливою умовою при успішній адаптації. Навчити людей не боятися заводити нові знайомства, бути більш відкритими, приймати участь у загальних заходах – все це є завданням соціального працівника. Не менш важливим є і взаємодія особистостей у групі. Міжособистісні стосунки – це сукупність об’єктивних зв’язків та взаємодій між особами, які належать до певної групи. Отже, ми можемо визначити їх як взаємини людей, що формуються в процесі безпосередньої взаємодії в групі, мають неформальний характер і містять емоційно забарвлену та взаємно значущу оцінку партнерів по спілкуванню. Головним регулятором сталості міжособистісних стосунків є привабливість однієї людини для іншої. Важливо зазначити що соціальне здоров’я людини похилого віку визначається двома сферами: спілкування з навколишніми та індивідуальною діяльністю. Комплекс допомоги людині соціальний працівник може побудувати лише з урахуванням важливості цих двох сфер. Індивідуальна діяльність має важливе значення в наповненні смыслом життя в старості. Успіх чи розчарування, внести новий зміст в життя людини похилого віку залежить від того в якій мірі приймається той факт особистісної участі людини в організованому заході. Цікавість до конкретного виду зайнятості виникає в пізньому віці тоді коли вона “замикається” на собі. Можливість самому вибрати вид діяльності є більш важливим для людини похилого віку ніж добре організований захід. В процесі старіння звужується коло спілкування. Важливим є те, яку роль виконувала людина похилого віку в мікро колективі. Задоволеність від спілкування, контакту з оточуючими людина отримує лише тоді, коли проявляється її активність, тобто тоді коли вона не тільки отримує інформацію, але і несе її. Однак успіх позитивного впливу організованого розширення контактів в старості можливе лише в тому випадку, коли людині відводиться активна роль у спілкуванні. Доброзичлива атмосфера в спілкуванні з однолітками це важливий фактор зміцнення почуття самоповаги.

Доцільно визначити вимоги, які ставляться перед соціальним працівником для роботи з людьми похилого віку. Адже більшість працівників соціальної сфери на сьогоднішній день це молоді люди. Тому дуже важливим у роботі є терплячість до поведінки старої людини, його життєвих установок та цінностей.

Соціальна робота з людьми літнього віку має багатогранний аспект. По-перше це уважне ставлення та спостереження за іншими, вміння увійти в їх особистісний світ з їх переживаннями. Це вміння сприймати старих людей такими як вони є. По-друге, це заплановані дії, довіра та поміч в процесах адаптації людини похилого віку до нових життєвих умов. По-третє, це супровід помираючого, надання допомоги членам сім'ї в цей важкий період. Тільки після того як соціальний працівник прийме ці принципи та покладе їх в основу професіоналізму, тоді можна витримати всі психічні та фізичні навантаження, які пов'язані з доглядом за людиною похилого віку.

Оволодіння навичками спілкування із старими людьми – не просте завдання. Окрім уміння вислухати стару людину з розумінням її потреб, необхідно зібрати і об'єктивну інформацію про неї, проаналізувати і оцінити ситуацію, в якій вона знаходиться, визначити, в чому полягають її об'єктивні труднощі, а що є результатом суб'єктивних переживань. Важливо не дати старій людині бути ведучим в бесіді і в подальших контактах. Важливим є вміння доброзичливо і шанобливо перемикає бесіду, направляючи її в потрібне для соціального працівника русло. Важливим є і вміння закінчити бесіду, не образивши старої людини та переконати її, що всі її проблеми будуть враховані і по можливості задоволені. Ніколи не потрібно категорично відмовляти в проханнях або стверджувати, що всі прохання будуть виконані. Найвищим показником професіоналізму соціального працівника є довіра старої людини, прийняття порад, всі зусилля повинні бути направлені на активізацію старої людини, спонукаючи її самостійно вирішувати її особисті проблеми.

Професійна соціальна робота повинна відігравати важливу роль при виявленні потреб людей похилого віку, розробці та впровадженні профілактичних, підтримуючих та відновлюючих заходів.

Переважає більшість старих людей потребують найширшого спектру послуг і допомоги, що надається їм сторонніми людьми. В багатьох країнах сім'ї нездатні взяти на себе всі турботи про старих і безпорадних родичів. Тягар по доглядом за старими людьми ляже в першу чергу на плечі державних соціальних служб. Проблеми соціальної роботи із старими людьми в даний час знаходяться в центрі уваги багатьох соціальних інститутів, соціальних і дослідницьких програм, направлених на вирішення соціальних питань, забезпечення належного рівня життя літніх і старих людей.

Це складне за своєю сутністю завдання лягає на соціальних працівників, бо саме від їх професіоналізму буде залежати психічний, емоційний стан людини похилого віку. Це стосується соціальних працівників, сфера діяльності яких дуже широка. Навіть при найжорсткішій її регламентації перед соціальними працівниками щодня виникають якісь нові несподівані завдання і проблеми. Від них потрібна оперативність, ініціативність, кмітливість в рішенні конкретних потреб кожної старої

людини, якої вони прийняли на соціальне обслуговування. Соціальні працівники повинні мати універсальну підготовку у всіх аспектах цього вікового періоду.

Особливої уваги заслуговує і відношення самих людей похилого віку до тієї допомоги, яку їм надають соціальні працівники. Практичний досвід і спеціально проведені дослідження дозволяють виділити декілька певних стереотипів поведінки літніх і старих людей:

– активне неприйняття соціальної допомоги в повсякденному житті, недовіра до соціальних працівників, небажання бути залежними від чужих, сторонніх людей;

– явні рентні установки, прагнення і наполегливість в отриманні як можна більшої кількості послуг з боку соціальних працівників, покладання на останніх виконання всіх побутових обов'язків;

– невдоволеність своїми життєвими умовами переноситься на соціальних працівників, з якими безпосередньо спілкуються;

– соціальний працівник сприймається як об'єкт, який несе відповідальність за їх фізичне здоров'я, моральний і матеріальний стан.

Звичайно, основна частина населення людей похилого віку, з якими ведеться соціальна робота в різних її видах, виражає свою щиру подяку соціальним працівникам, високо оцінює їх працю. Проте нерідким є і недобррозичливе відношення, підозрілість, незадоволеність послугами, що надаються. Іноді вдаються і до надмірного захоплення, вихвалювання соціального працівника, щоб добитися від нього тих послуг, які не входять в перелік виконуваних обов'язків.

Соціальним працівникам потрібно із самого початку готуватися до того, що в їх роботі подяк буде значно менше, ніж підозрілості, необґрунтованих звинувачень, а нерідко і незаслужених образ. Соціальні працівники повинні бути підготовлені до того, щоб бути терплячими і дбайливими.

Старість – це сума всього раніше пережитого і прожитого, а також, у багатьох людей, нереалізованих життєвих надій і бажань. Кожна людина постійно носить в собі і з собою успіхи і поразки, заслуги і провини, звершення, що вдалися, і невдалі починання, “непрожите життя”, тобто нездійснені бажання, надії і очікування. Протягом всього життя людина повинна була робити вибір між двома або великою кількістю можливостей, причому одна з них завжди реалізовувалася, а інші залишалися лише бажаннями. Проте це не означає, що ті бажання залишилися забутими. Ні, вони грають велику роль в житті старої людини у вигляді спогадів або жалю. Важко не погодитися з американським психологом і психоаналітиком Юнгом, людина постійно живе з своєю тінню, вона переповнена всім, що вона не хоче усвідомлено сприймати, що, будучи витісненим, залишається в підсвідомості і визначає її поведінку до самої смерті.

Найголовніше – кожна стара людина є особа і як особа має самоцінне значення. Особа – серцевина людського буття, її відчуттів, переживань і дій. Особа визначає і поведінку людини в процесі старіння. Кожна людина унікальна в своєму “Я” і ніяк не може бути замінена іншою людиною, і у такому вигляді іншої людини не існує. Самоцінність людини повинна бути збережена повністю, вона повинна бути неподільною, “індивідус” по-латині означає неподільний.

Невіддільна від індивідуальності людини і інша характерологічна особливість – соціабельність, тобто можливість відкрити себе для контактів з іншими людьми. Людина вступає в контакти з оточуючими її людьми, створює з ними тривалі або короткочасні зв'язки, підтримує їх або відкидає; в ході цих контактів виникає приязнь або неприязнь, довіра або недовір'я.

З часом буде збільшуватися частина людей похилого віку, яким буде необхідний гереатричний пансіонат. В цій установі покращуються не тільки побутові умови старої людини, але і якість медичного обслуговування, саме тому тут гостро постає питання про організацію соціальної адаптації людей похилого віку, яку беруть на себе соціальні працівники. Соціальна адаптація до умов будинків інтернатного типу – це лише одне із загальних питань адаптації, яке розглядається як процес пристосування індивіда до тих чи інших умов існування. Люди, які потрапили до пансіонату характеризуються зниженням інтересу до оточуючих, некомунікабельністю, відсутністю життєрадості, гостротою вибухів гніву. Ці компоненти називаються синдромом відчуження. Робота соціального працівника буде полягати у вмінні встановлювати контакти з некомунікабельними старими людьми. Соціальний працівник повинен оволодіти мистецтвом спілкування зі старими людьми. Якщо цього не станеться то виникають різні міжособистісні непорозуміння. Стара людина повинна стати для соціального працівника суб'єктом індивідуального підходу. Почуття поваги до старої людини, зацікавленість його життєвим шляхом та досвідом збільшує довіру до соціального працівника. Соціальний працівник не повинен забувати про те, що при бесіді зі старою людиною треба намагатися зберегти на обличчі цікавість, співчуття та доброзичливість. Все це дасть можливість познайомитися з соціальними минулим старої людини, місцем та умовами проживання, з'ясувати сімейні взаємовідносини, їх значущість для старої людини, розібратися в міжособистісних відносинах між молодими членами сім'ї та старшим поколінням.

Серед особистісних змін, які відбуваються в процесі старіння виділяють такі як нетерпимість, консерватизм, егоцентризм, пониження емоційного фону, тобто ті риси, які визначаються в певній мірі в специфічних умовах, тобто в будинках – інтернатах. Ці установи зі специфічним регламентом, режимом, що відображається на психологічному настрої людей, які там проживають. Е. Штерн розглядає переїзд до

будинку інтернатного типу як стресову ситуацію, яка веде до порушення адаптації. Головним джерелом стресу є втрата знайомого оточення та розрив соціальних зв'язків.

У людей, які потрапляли до пансіонату можна виявити:

1) високий рівень ситуативної тривожності, як наслідок травмуючої ситуації переходу до пансіонату, більш високий рівень особистісної тривожності і як результат негативне ставлення до умов перебування;

2) зниження рівня особистісної та ситуативної тривожності через місяць після вступу в той чи інший заклад, як наслідок наявності компенсаторних можливостей у людей похилого віку; підвищення рівня особистісної та ситуативної тривожності у тих хто знаходиться в будинках інтернатах через 6 місяців знаходження в будинках інтернатах і як наслідок негативного впливу умов даної установи.

Ці дані дозволяють говорити про значущість самого фактору вступу в геріаричний пансіонат.

Для повноти розгляду проблеми адаптації людей похилого віку до нових умов життєдіяльності необхідно розглянути діяльність соціального працівника, який зробить процес адаптації безболісним. Завдання, яке стоїть перед соціальним працівником – профілактика негативного відношення до будинків-інтернатів, профілактика соціальної деривації. За допомогою інформування населення про особливості роботи будинків –інтернатів, а при вступі до такої установи – про розташування побутових служб, медичних кабінетів, про організацію харчування, зайнятості, проведення вільного часу і т.п.

Для попередження негативного відношення великого значення набуває організація образу життя людей похилого віку, навчання їх правильному спілкуванню та міжособистісним відносинам, залучення їх до суспільно-корисної діяльності, створення умов для підтримки контактів з зовнішнім світом – все це має робити соціальний працівник.

Профілактиці конфліктних ситуацій в результаті психологічної несумісності сприяє робота по виявленню нахилів, інтересів, установок, вивчення особливостей характеру особистості, рівня культури та освіти. До факторів, які полегшують адаптацію людей похилого віку в будинках-інтернатах відносяться також підвищення рівня професійного і культурного рівнів обслуговуючого персоналу.

Таким чином можна зробити висновок, що адаптація людей похилого віку в будинках-інтернатах – складний процес, в результаті якого особистість, деформована старістю, стресовою ситуацією, пристосовується до нових умов життєдіяльності. Тривалість та результативність цього процесу визначається індивідуальними особливостями людей похилого віку та своєрідністю соціального обслуговування.

Отже, мета соціальної роботи полягає в тому, щоб, допомагаючи людині, яка потрапила у важку життєву ситуацію, змінити її, допомогти людині прийняти ту чи

іншу проблему як дану реальність, адаптуватися до нової життєвої ситуації, щоб, у кінцевому рахунку, людина не потребувала сторонньої допомоги, тобто стала самодостатньою. Таким чином, допомога в соціальній роботі виступає як засіб досягнення мети, як інструмент, завдяки якому зріла людина знаходить визначений гармонічний стан на досить довгий період свого життя й може повноцінно соціально функціонувати.

Л і т е р а т у р а :

1. О международном годе пожилых. 1999. – Информационная записка. – М., 1997.
2. Социальная работа в учреждениях здравоохранения. – М., 1992.
3. *Шахматов Н. Ф.* Психическое старение: счастливое и болезненное. – М.: Медицина, 1966. – 304 с.
4. *Штенберг Э. Я.* Гериатрическая психиатрия. – М.: Медицина, 1977. – 216 с.
5. *Яцмирская Р. С., Беленькая И. Г.* Социальная геронтология: Учеб. Пособие для студ. Высш учеб. Заведений. – М.: Гуманит узд.центр ВЛАДОС, 2003. – 224 с.

Ханілова В. П.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СПРЯМОВАНОСТІ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

А н о т а ц і я

У статті проаналізовано результати дослідження професійної спрямованості та потреби в досягненні майбутніх соціальних працівників. Розкрито сутність соціально-психологічного феномена спрямованості як однієї з найбільш суттєвих сторін особистості та однієї із загальних складових конкурентоздатності. Представлено методики, що використовувалися в процесі психологічного дослідження. Показано значення ділової спрямованості як провідного виду професійної спрямованості.

Постановка проблеми. Проблема професійної підготовки фахівця є предметом наукового аналізу багатьох дослідників. Вивчаючи ті чи інші її сторони, кожен із напрямків: філософський, соціологічний, педагогічний, психологічний тощо – відкриває “свою” специфіку об’єкта дослідження. Важливим аспектом професійної підготовки студента до майбутньої діяльності є формування його професійної спрямованості.

Значний внесок у розробку психологічних аспектів в осмисленні сутності професійної спрямованості майбутніх соціальних працівників відіграли роботи А. К. Альбуханової-Славської, Б. Г. Ананьєва, Л. І. Анциферової, Л. І. Божович, Л. С. Возняк, О. Г. Ковальова, О. М. Леонтєва, Б. Ф. Ломова, А. К. Маркової,